

ESKİ TÜRK TOPLUMUNDA KADININ SOSYAL STATÜSÜ

Yrd. Doç. Dr. Numan Durak AKSOY*

Öz

Birçok tarihi toplum, kadına kendi kültürel yapısına bağlı olarak bir statü belirlemiştir. Özellikle ilk çağlardan ortaçağın bitimine kadar ki tarihi süreç içerisinde, bu statü çoğu toplumda pek de olumlu manada değildir ve kadın erkeğin tahakkümü altındadır. Bu makalede, eski Türk toplumunda kadının, aileden başlayarak toplum içerisindeki statüsü genel hatlarıyla ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk, Sosyal Statü, Kadın, Aile, Toplum.

Abstract

The Social Statute Of The Women In Old Turkish Society

Every nation has declared a statute for women that suits its own cultural pattern. This situation is not positive in many societies especially beginning from the first century to the end the Middle century and the women are under the domination of men. In this article, we aimed to put down the statute of the women in detail in old Turkish society beginning from family to the community.

Key words: Turkish, Social Statute, Women, Family, Society.

Eski Türk Toplumunu tabirinden genellikle İslam öncesi Türk toplumu kastedilmektedir. Bu dönem Türklerin tarih sahnesine çıkışları olarak kabul edilen M.Ö. 2000 yılından itibaren kitleler halinde İslamiyet'i kabul ettikleri X. yüzyıla kadar ki süreyi kapsamaktadır. Türklerin tarih sahnesine çıkışları hakkında çeşitli tarihler verilmektedir. Bu tarihin arkeolojik ka-

* İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, e-posta: ndaksoy@inonu.edu.tr

zılardan ve Türklerin siyasi güç olarak ortaya çıkmadan küçük gruplar halinde yaşadıkları varsayımından hareketle M.Ö. 5000-4000 yılına kadar uzanabileceği iddia edilmektedir¹. İddia edilen bu tarihlerden M.Ö. VII. yüzyıla kadar², Türklerin Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan geldiği mülümü haric³, Türklerin tarihi ve sosyal hayatlarıyla ilgili net ve detaylı bilgiler, Őu anki mevcut kaynaklarda bulunmamaktadır⁴. Türklerin güçlü bir devlet kurarak tarihe yön vermeye başlamaları M.Ö. III. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Büyük Hun devleti ile olmuştur. Bu tarihten itibaren Türklerin tarihi ve sosyal hayatlarıyla ilgili bilgiler kaynaklarda yer almaya başlamıştır. Bu nedenle biz de bu makalede, M.Ö. III. yüzyıl ile M.S. X. yüzyıl arasında eski Türklerde, kadının aileden başlayarak, toplumdaki statüsünü, genel hatlarıyla, ortaya koymaya çalışacağız.

Eski Türk toplumunda kadının sosyal statüsüne geçmeden önce, konunun daha iyi anlaşılması bakımından *sosyal statü* kavramının açıklanmasının ve bahsettiğimiz dönemlerde diğer toplumlardaki kadının durumunu ortaya konulmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz. Statü; *“toplumsal hiyerarşide, hak ve sorumluluk bakımından farklılık gösteren durum”*⁵ olarak tanımlanmaktadır. Sosyal statüyü ise; *“kişiyeye toplum içinde nesnel olarak uygun görülen mevki veya pozisyonudur”*⁶ şeklinde tanımlamak mümkündür. Başka bir ifade ile sosyal statü, bireyin sosyal yapı içerisinde işgal ettiği yerdir. Sosyal statü terimi ne sadece yüksek prestiji ve mevkiye ne de bireyin kendi hakkındaki özel görünüşe tekabül eder. Kişinin kendi sosyal statüsüne ilişkin öznel değerlendirmesi nesnel ölçütlerle değerlendirildiğinde doğru veya yanlış olabilir. Toplumlarda kişi birden fazla statüye sahip olabildiği gibi, bazıları doğuştan, bazıları sonradan kazanabilir. Diğer taraftan, toplumlarda statüler arasındaki ilişki-

¹ Tuncer Baykara, *Türk Adının Anlamı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 12; Akdes Nimet Kurat, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992, s. 2-3; Şaban Kuzgun, *Dinler Tarihi Dersleri I*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993, s. 54.

² Türk tarihi hakkındaki ilk bilgiler, M.Ö. VII.-IV. yüzyıllar arasında Orta Asya'da göçebe unsurlardan oluşan Sakalar hakkındadır. Sakalar, Orta Tanrı Dağları bölgesinde büyük bir devlet kurmuşlardır. Sakaların en büyük komutanlarından biri, Türk destanlarında ismi geçen Alp Er Tunga'dır. A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 36-39; Ünver Günay-Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2007, s. 33.

³ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk I*, Çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 28; A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı*, Enderun Yayınları, İstanbul 1982, s. 17; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri*, II. Kitap, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 13; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 27, 145; Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 49.

⁴ Geniş bilgi için bkz., Bahaeddin Ögel, *İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 1-42.

⁵ Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Konya 1997, s. 209.

⁶ Josep Ficher, *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, Toplum Yayınları, Konya Trs, s. 30.

ler ağı bulunur ve her statü belli kurallara bağlıdır. En önemlisi kişinin statüsünün toplumdan topluma farklılık göstermesidir⁷. Buradan hareketle, Türklerin savaş, ticaret gibi çeşitli sebeplerle temas kurdukları toplumlarda kadının statüsüne kısaca değinmek yerinden olacaktır.

İslam öncesi Türklerin uzun yıllar mücadele ettikleri Çin toplumunda kadının, gerek aile içinde gerekse toplumda pek fazla önemi bulunmadığı görülmektedir. Eski Çin toplumunda kadın kocasının kölesi durumunda olduğundan, kocasının önünde fazla konuşamaz, kocası ve çocuklarıyla birlikte sofraya oturamaz, onlar yemeğini yedikten sonra arta kalanları yedi. Eski Çin'de kadın insan yerine konulmadığından, yeni doğan erkek çocukları pahalı kumaşlara sarılırken, kız çocukları bez parçalarına sarılır; kız çocuklara ad konulmaz, doğum sıralarına göre "bir, iki, üç" şeklinde sayı ile isimleri belirlenir ve on yaşından sonra sokağa çıkması yasaklanırdı. Diğer taraftan, Çin aile yapısında kadının söz hakkı bulunmadığı gibi kocasını boşama ve miras hakkı da bulunmamaktaydı. Ayrıca kadın, erkek çocuğu dünyaya getirdiği ölçüde toplumda itibar kazanır, aksi takdirde kocası tarafından boşanırdı⁸.

Eski Hint toplumunda kadın, miras almak dahil diğer birçok haklardan mahrumdu ve herhangi bir hususta seçme hakkı olmadan tutsak gibi yaşardı. Eski Hintlilerde, kadının zayıf karakterli, yeteneksiz, akılsız ve kötü ahlâklı olduğuna inanıldığından, *Manu kanunları*⁹ ile her bakımdan erkeğe bağımlı hale getirilmişti. Bu kanunlar nedeniyle kadın, çocukluk döneminde babasına, gençlik döneminde kocasına, kocasının ölümünden sonra da oğlu veya kocasının akrabasından bir erkeğe bağlı kalmaya mecbur edilmişti¹⁰. Kadın kocasını tanı kabul ettiğinden, ona tapıp her sözünü yerine getirmek mecburiyetinde idi. Kadın erkek çocuk doğuramaz veya hastalanırsa kocası onu atabilirdi. Kocası ölen kadın kesinlikle başkası ile evlenemezdi. Dahası, Hint toplumunda kocası ölen

⁷ E. Mine Tan, *Toplumbilimine Giriş*, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 64-70; Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş*, Feryal Matbaası, Ankara 1995, s. 51-55; Josep Fişher, *a.g.e.*, s. 30-36; Sezgin Kızılçelik, *Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi, Ankara 1994, s. 397-398; Altan Eser, *Sosyoloji*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 148-149.

⁸ Necdet Sevinç, *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1987, s. 45-47, 51; Serap Suğur-Emine Deminağ v.d., *Toplumsal Yaşamda Kadın*, Ed. Gürsel Yatkıl Oğuz, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2006, s. 29.

⁹ Manu, kelime olarak insan veya insanlık anlamına gelir. Manu terimi ile Hint mitolojisinde insanlığın on dört mitolojik atası ve dünyanın idarecileri kastedilir. Bunlardan her biri bir Manu çağında hüküm sürmüştür. Manu kanunlarının derleyicisi olduğuna inanılan ilk Manu'nun Svayam-bhu'dan zuhur ettiğine inanılmaktadır. Manu Kanunları, Hinduizm'in kutsal kitapları arasında yer alan yaklaşık 2700 sahifeden oluşan bir kitaptır. Tarih olarak Upanişadlardan önce olan bu kitapta dini hukukla ilgili kurallar ve efsaneler yer almaktadır. Ahmet Şelebi, *Mukarenetül'l Edyan, Edyânu'l Hindi'l Küprâ*, C. IV, Mektebetül Nahdetül Misriyye, Kahire 2000, s. 70; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Konya 1998, s. 246; Korhan Kaya, *Hint Mitoloji Sözlüğü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1997, s. 98.

¹⁰ Ahmet Şelebi, *a.g.e.*, s. 71.

kadın, bazı durumlarda kocasıyla birlikte yakılırdı¹¹. Hint dinlerinden Vedizm'in mukaddes kitabı *Vedalar*'da¹² kadın, kasırga, ölüm, zehir ve yılandan daha kötü bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Hint dinlerinden Budizm'in kurucusu Buda, ilk yıllarda kadınları dinine kabul etmemiş, sonraki yıllarda ise çevresindekilerin özellikle de amcasının oğlu *Anenda*'nın ısrarıyla birçok tereddütlerden sonra kabul etmiştir. Buna rağmen Buda, "*Kadını dine kabul etmeseydik, Budizm saf bir şekilde asırlar boyunca devam ederdi. Fakat kadın aramıza girdikten sonra bu dinin uzun yaşayabileceğini sanmıyorum*"¹³ ifadeleriyle kadına bakışını ortaya koymuştur.

Çağdaşları içerisinde kadına Babilliler tarafından birtakım haklar verilmiştir. Babil kralı Hamurabi (M.Ö. 1728-1686) hazırlamış olduğu 282 maddeden oluşan meşhur kanunlarında, kadınlara evlenme, boşanma, miras, mülkiyet hakkı gibi hususlarda birçok haklar tanımıştır. Bu hakların ihlalin de bazı cezalar öngörmüştür¹⁴.

Eski Yunan toplumunda kadın, hayatı boyunca yetişkin olarak kabul edilmediğinden sosyal hayatta hareket alanı oldukça sınırlı olup erkeğin malı durumunda idi. Erkek de malı olan kadın üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabilirdi. Bu manada, erkek kadını döverek cezalandırabilir, isterse başka birine armağan edebilir, zina halinde ise öldürebilirdi. Eski Yunan toplumunda kadın, babasının, kocasının, kocasının mirasçılarının, bunlar olmadığı zamanda devletin vasiliği altında yaşamak mecburiyetindeydi. Kadının ilim, edebiyat, şiir, felsefe ile uğraşması kesinlikle yasaktı. Hesiodos'un, "*İşler*" isimli eserindeki, "*Kadına kanan kişi dolandırıcılara kanmış bilsin kendini*" ifadesi kadının Yunan toplumundaki yerini vurgulamaktadır. Roma toplumunda ise kadınlar, yasalar açısından en az Yunanlı kadın kadar köle durumunda olmasına rağmen, çocuk dünyaya getirdiği, tarlada çalışıp aile ekonomisine katkıda bulunduğu için toplumda az da olsa belli bir yere sahipti. Ancak Roma toplumunda da kadının yetişkin olarak kabul edilmediğinden bir erkek vasiinin denetimi altındaydı¹⁵.

Yahudi kutsal kitabı Tevrat'ta kadınlar ile çok sayıda ifade yer almakla birlikte, bu ifadelerde genel olarak kadın olumsuz karakteri temsil et-

¹¹ Fred W. Clothey, *Religion In India A Historical Introduction*, Routledge T aylor & Francis Group London and New York 2006, s. 63-64; J. Stratton Hawley and Yasudha Naraynan, "Introduction", *The Life of Hinduism*, University of California Pres Los Angeles California 2006, s. 23; Ed., Serap Suğur-Emine Deminağ v.d., a.g.e., s. 29; Bekir Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1990, s. 17.

¹² Ali İhsan Yitik, *Hint Dinleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2005, s. 19; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 97.

¹³ Ahmet Şelebi, a.g.e., s. 169-170; Hasan Ali Koçer, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", *A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, Ankara 1972, s. 81-82.

¹⁴ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayını, Konya 2005, s. 281; Ekrem Sarıçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002, s. 23.

¹⁵ Serap Suğur-Emine Deminağ v.d., a.g.e., s. 29; Hasan Ali Koçer, "a.g.m.", s. 81-82.

mektedir. Tevrat'ta kadına yüklenen bu olumsuz tavır, şeytanın cennette Havva'yı kandırıp yasak meyveden Adem'le beraber yemeleri ve cennetten kovulma olayından kaynaklanmaktadır. Bu olayda günaha sebebiyet verdiğinden, suç tamamen Havva'ya yüklenmiş, bu günahın bedeli olarak yeryüzünde her kadına doğum sancısı verilmiştir¹⁶. Yahudi dini hayatında kadın, toplu ibadetin yerine getirilebilmesi için gerekli olan on kişilik *minyán* ismi verilen cemaate yer alamaz¹⁷. Diğer taraftan Yahudilikte kadın doğum ve özel günlerinde pis ve tabu sayılır ve arınma işlemi yapınca kadar dokunduğu her şeyi kendisi gibi pis yapar¹⁸. Yahudi gelenğinde evli olmayan kadın babasının otoritesi, evlendikten sonra kocasının otoritesi altındadır. On Emir'de kadın, erkeğin sahip olduğu köleleri, hizmetçileri, öküzü ve eşeği ile birlikte sayar. Bu manada kadın kocasının malı durumundadır. Kadının evlenmeden önceki durumu da bundan farklı değildir. Zira baba isterse kızını köle olarak satabilirdi. Tevrat'ta erkeğin sahip olabileceği kadın ve cariye sayısında sınırlama bulunmamakla birlikte, daha sonra Talmud, bu sayıyı krallar için on sekiz, normal Yahudi için dört kadınla sınırlanmıştır. Yahudi erkeği en basit nedenlerden dolayı kadını boşayabildiği halde, kadının birkaç istisnai durum harici boşanma hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca çocukları olmadan kocası ölen kadın, miras alma hakkından da mahrum kalmaktadır¹⁹.

Hıristiyanlık, Yahudi toplumu içerisinde ortaya çıkmasına rağmen, yayıldığı bölgelerin yerel kültürlerine uyarlanarak şekillendiğinden²⁰, kadın hususundaki görüşleri genel olarak Yahudilik, eski Yunan ve Roma dinlerinin karışımı niteliğindedir. Hıristiyanlık, evli kadının zina haricinde kocası tarafından boşanmasını yasaklamasına rağmen, Yunan-Roma ve Yahudi toplumundaki kurallar neticesinde biçimlendirdiği anlayış doğrultusunda kadını sosyal hayattan dışlamış ve birçok haktan mahrum bırakmıştır²¹.

İslam öncesi Arap toplumunda kadın, zevk ve eğlence aracı durumunda idi. Evlilik kurumu bulunmakla birlikte, kadının boşama yetkisi, miras alma hakkı bulunmuyordu. Çok eşle evliliğin yaygın olduğu eski Arap toplumunda, erkek istediği kadar kadınla evlenebilir, istediği kadar

¹⁶ *Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Bereşit*, 1. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2002, 2:17-25, 3:1-16, s. 19-23.

¹⁷ Adem Özen, *Yahudilikte İbadet, Ayışığı Kitapları Yayınları*, İstanbul 2001, s. 121-122; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Yayınları, İstanbul 2001, s. 88.

¹⁸ Sami Kılıç, *İlahî Dinlerde Yiyecek ve İçecekler*, Massmedia Yayıncılık, Elazığ 2007, s. 75-76.

¹⁹ Ronald de Vaux, *Yahudilikte Aile*, Çev. Ahmet Güç, Arasta Yayınları, Bursa 2003, s. 46, 52-54, 91.

²⁰ Ali Erbaş, *Hristiyanlık*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 32-34.

²¹ Sami Kılıç, "Elazığ'da Yaşayan Süryanilerde Düğünle İlgili İnanışlar ve Uygulamalar", *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, Temmuz 2003, s. 270.

cariyeye sahip olabilirdi. Kadının aşağılandığı bu toplumda kız çocukları diri diri toprağa verilir²². İslam'ın yayılmasıyla birlikte Arap kadını önceden bulunmayan, boşama, miras, şahitlik, memurluk, mescide girebilme gibi sosyal hayatta birçok haklar elde etmiştir²³.

Eski Türk toplumunda kadının durumu, yukarıda bahsettiğimiz toplumlardan oldukça farklıdır. Bunun, öncelikle Türklerin Tanrı anlayışı, ahlak anlayışı, aile yapısı ve dil mantıklarından kaynaklandığını söylemek mümkündür. İslam öncesi Türk Tanrı anlayışında, Tanrı'nın kutsal evliliğine rastlanmamaktadır. Başka bir ifade ile Türk Tanrısı, Asur, Babil, Yunan, Roma, Hint tanrıları gibi tanrıçalarla evlenmez. Diğer taraftan, destanlarda belirtildiği üzere, önemli mitolojik Türk kadınları Gök Tanrı tarafından ışık şeklinde yaratıldığı gibi, bazı hakanlarının kadınları ise Gök Tanrı'nın gökten gönderdiği hediye olarak algılanmıştır. Ayrıca Türklerin zihni mantalitetlerinde ve dil mantıklarında Sami ve Hint-Avrupa dil grubuna mensup milletler gibi nesnelere arasında dişi-erkek ayrımı bulunmamaktadır. Bu da Türkler arasında kadın-erkek ayrımını ortadan kaldırmış ve kadının erkekle aynı kabul edilmesini beraberinde getirmiştir²⁴.

İslam öncesi Türk toplumunda kadının önemli bir statü kazanmasında diğer bir etken, Türklerin ahlak anlayışıdır. Dünyadaki önemli milletlerden bazıları, uygarlığın özel alanlarından birine öncülük yapmışlardır. Eski Yunanlılar güzel sanatlar alanında, Romalılar hukukta, Fransızlar edebiyatta, İsrailoğulları ve Araplar dinde öne çıkarken, Türkler, medeniyetin ahlak alanında söz sahibidir. Bir bakıma Türk'ü Türk yapan en önemli özelliği güçlü bir ahlaka sahip olmasıdır. Eski Türklerdeki ahlak anlayışı, kadının aileden başlayarak toplumun her alanında önemli bir mevki kazanmasını sağlamıştır²⁵.

Toplumu oluşturan ilk nüve aile olduğundan, bir toplumda kadının değeri öncelikle ailede şekillenmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz toplumlar genel olarak *pederşahi (ataerki)* aile yapısına sahip olduklarından kadın erkeğin tahakkümü altındadır. Zira, soyun devamı ve akrabalık baba tarafından olan Pederşahi ailede, kadının hiçbir söz hakkı olmayıp, babanın tartışılmaz otoritesi söz konusudur. Soyun ve akrabalığın babadan devam etmesinden hareketle, birçok kaynakta Türklerin pederşahi aile yapısına sahip olduğu yer almaktadır. Ziya Gökalp haklı olarak buna itiraz eder ve Türk aile yapısının baba (pederi) aile tipi olduğunu belirtir. Ona göre, eski Türklerde ana soyu ile baba soyu değerce birbirine

²² Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999, s. 149.

²³ Bekir Topaloğlu, *a.g.e.*, s. 19-25.

²⁴ Harun Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 1998, s. 23; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 74, 83, 87; Necdet Sevinç, *a.g.e.*, s. 12.

²⁵ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (Günümüz Türkçesiyle), Haz. Mahir Ünlü-Yusuf Çotuksöken, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1978, s. 132-12-33.

eşittir. Türklerin sahip olduğu bu pederi aile tipinde, baba söz sahibi olmakla birlikte, ananın da aile işlerinde söz hakkı bulunmaktadır²⁶.

Eski Türk toplumunda evlenme ve yuva kurma, Türk devletlerinin temeli olarak, aile ise çekirdeği olarak görülmüştür. Aile aynı zamanda Türk ordusunun bir mangası gibidir. Bu nedenle, Türklerde aile önemli bir kurumdur ve ailenin sembolü ev, evin sembolü de ocaktır. Türklerde aileye verilen önemin en güzel örneği, ailenin barındığı evin, eşğin ve ocağın kutsal kabul edilmesidir. Eski Türkler, evlenmeyi “*ev, bark sahibi olmak*” şeklinde ifade ediyorlardı. Buradaki “*bark*” kelimesinin Orhun kitabelerinde mabet manasında kullanılması²⁷ evin kutsallığına işaret etmektedir. Kutsal olan ev ile kutsal olmayanlar arasındaki belirleyici sınır eşik olduğundan kutsal sayılmıştır ve eşğe basılmaması gerekirdi. Ocak, evdeki hayat belirtisi olduğundan ve aynı zamanda ailenin devamını temsil eder ve ocağın sönmesi ailenin yıkılması anlamına gelirdi. Bu nedenle eski Türklerde kadın, evi aydınlatan ışık ve yanan ocağın neşesi olarak değerlendirilmiştir²⁸. Dolayısıyla Türklerde kadın, yukarıda bahsettiğimiz kutsalların oluşmasına sebep olduğundan, ailede önemli bir yere sahipti.

Dede Korkut kitabında, diğer alanlarda olduğu gibi aile içerisinde kadına verilen değeri gösteren güzel örnekler bulunmaktadır. Dede Korkut kitabındaki, Dirse Han oğlu Buğaç Han destanında, Dirse Han çocuğu olmadığı için kara çadıra oturtulduğundan dolayı toplum içinde aşağılanmasına rağmen eve gelip hanımına;

*“Berü gelgil başum bahtı, evüm tahtı
Evden çıkup yürüyende selvi boylum
Topuğunda sarmaşanda kara saçlum
Kurulu yaya benzer çatma kaşlum
Koşa badem sığmayan dar ağızlum
Güz almasına benzer al yanaklum
Kadunum, veregüm, dölüğüm”*

dizelerindeki hitabı, kadının değerini yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Aynı destanda Dirse Han, çocuğu olmadığı için başka bir ka-

²⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 49; Ziya Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, Hazırlayan Yusuf Çotuksöken, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991, s. 228-230; *Türk Devletinin Tekâmülü*, Ülkü Ocakları Yayınları, Ankara 1976, s. 58; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 141-142; Mehmet Eröz, *Türk Ailesi*, Devlet Kitapları Yayınları, İstanbul 1997, s. 5.

²⁷ Bkz., Cengiz Alyılmaz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Kurmay Yayınları, Ankara 2005, s. 12, 13, 14; Talât Tekin, *Orhun Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 22-23, 36-41, 48-49, 62-63, 68-69; Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Bogaziçi Yayınları, İstanbul 2006, s. 6-7, 28-29, 46-51, 62-63, 87.

²⁸ Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 253-254, 268; Ziya Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, s. 230-232; Ali Selçuk, *Tahtacılar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004, s. 187; Sadi Yaren Ataman, *Eski Türk Dügünleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 47; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 143-144.

dın almayı düşünmediği gibi, çocuğunun olabilmesi için hanımın fikirlerine uyup büyük bir ziyafet hazırlamıştır²⁹. Bu da kadının fikirlerine verilen değeri göstermesi bakımından önemlidir.

Hükümdarların siyasi sebeple birden fazla kadınla evlendikleri olsa da genel olarak, Türk aile yapısında tek kadınla evlilik esastı. Bunun en önemli delili, birçok tarihçinin Orhun Yazıtlarında çok kadın almanın izine rastlamadığını söylemesi ve Türklerde cariye ve ikinci kadın olmadığı vurgulamasıdır³⁰.

Babadan sonra aileyi, anne temsil ettiğinden, ananın yeri, babanın diğer akrabalarından önce gelirdi. Ailede kadının özel mülkiyeti vardı. Ayrıca, kadının miras hakkı olduğu gibi çocukların da ananın erken ölümünde mirasında hak sahibi olurdu. Ev ortak olarak karı-kocanın ikisine aitti. Çocuklar üzerindeki veli konumu babalar kadar anaya da aitti ve baba, çocuklar hakkındaki kararları, anaya danıştıktan sonra alınır-
dı. Bu da, ailede kadının ferdi hürriyet hakkının da bulunduğu işarettir. Ailede erkek ve kadında bulunan en büyük vasıf, sadakattir. Nitekim en eski Uygur şiirinde, “*Ayıpsız kadına, erkeğin boynunu eğmesi gerek*” ifadesi geçmektedir³¹. Bu vasıf, yabancı kadın ve erkeklerin de takdirini toplamaktadır. Erkek ve kadın, zinadan şiddetle kaçınırlardı. Zina ihanet sayılırdı ve kanunlar ihaneti hoş görmezdi³². Türk kadınının hususiyetleri, ahlak ve namus anlayışı, iffetli olması hali, sadakati, ailesine ve evine muhabbeti, merhameti, doğruluğu, kocasına saygısı gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Bu da Türk ailesinde sarsılmaz bir karı-koca, saygı-sevgi ve sadakati olduğunu göstermektedir³³.

Eski Türk aile yapısında kadının en önemli haklarından birisi boşanma hakkının var olmasıdır. Kadın, kocasından üç nedenden dolayı boşanmak isteyebilir. Bunlardan birincisi, kocanın zina yapmasıdır. Eski Türklerde, modern hukuk sistemlerinde olduğu gibi, ailede kadın ve koca birbirlerine sadakatle mükelleftir. Sadakatsizlik yani karı ve kocadan birinin bir üçüncü şahısla cinsi münasebeti, Türk toplumunda nadir de görülse, zina teşkil eder ve yaptırımını hukuki ve cezaidir. Bu durumda kadın, boşanma talep edebilir. Aslında Türklerde, zinanın cezasının da-

²⁹ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. 5; Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 79; Yusuf Ziya Yörükân, *a.g.e.*, s. 49.

³⁰ Ziya Gökalp, *Türklüğün Esasları*, s. 145, Mehmet Eröz, *a.g.e.*, 23-27; Ali Güler, “Türklerde Aile ve Unsurları (Başlangıçtan XII. Yüzyıla Kadar)”, *Türk Ailesi*, Editör: Alev Kâhya Birgül, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 50.

³¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 5, 14, 24; Ali Güler, *a.g.e.*, s. 47, 55, 58; Ziya Gökalp, *Türkcülüğün Esasları*, s. 46; Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 252.

³² *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, Hazırlayan: Ramazan Şeşen, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, s. 31.

³³ Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1992, s. 4.

ha ağır olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. İbni Fazlan Seyahatnamesinde bu konuda şu bilgiler yer almaktadır:

“Türkler, zina diye bir şey bilmezler. Böyle bir suç işleyen birini ortaya çıkarırlarsa onu iki parçaya bölerler. Şöyle ki: Bu kimseyi, iki ağacın dallarını bir yere yaklaştırarak bağlarlar. Sonra da bu dalları bırakırlar. Dalların eski durumuna gelmesi neticesi, o kimse iki parçaya bölünür”³⁴.

Çin kaynaklarında da benzer bilgiler olarak, Göktürklerde sağlam bir aile hayatının bulunduğu, Türklerin zina nedir bilmedikleri, evli bir kadına tecavüzün cezasının idam olduğu geçmektedir³⁵. Oğuz Kağan destanında ise zina ve iffetsizliğin cezası, suçlunun ellerinin ve ayaklarının atlara bağlanıp, atların aniden kamçılanarak parçalanması şeklinde idi³⁶. İkinci boşanma sebebi kötü muameledir. Koca karısına iyi muamele etmek, ona kötü davranmamak ve şiddet uygulamamak zorundadır. Aksi durum boşanma sebebidir. Üçüncüsü ise, iktidarsızlıktır. Eski Türklerde, kocanın iktidarsızlığının boşanma sebebi olmasının nedeni olarak, ailede neslin çoğalmasının önemli bir husus olması ve iktidarsızlığın buna engel olması; eşler arasında geçimsizliğe neden olması ve kadın kocasına olan sadakatini yitirmesine neden olması gösterilmektedir. Bu nedenle eski Türk töresi iktidarsızlığı kadın için boşanma sebebi saymıştır. Yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden herhangi birisinden dolayı, boşanmaya, koca neden olmuşsa, kadın, evlenmeden önce verilen kalını ve kendisine ait mallarını alma hakkı vardı³⁷.

Eski Türklerde kadının, ailede kocasının yanında saygınlığı olduğu çocukları arasında da büyük hürmeti vardı. Eski Türklerde anaya “*öğ*” denirdi. İlk defa Altay Dağlarının kuzeyinde Göktürk yazıtlarıyla yazılmış *Kemçik Yazıtları*’nda görülen *öğ* kelimesi, Uygurlarda da bu şekilde kullanılmıştır. Divan-ı Lügat-it Türk’te, *öğ* yerine “*ana*”³⁸ kelimesi kullanılmaktadır. Uygurlarda “*ana-ata*”, “*ana-baba*” sözleri çok yaygındır. Türklerin, tecrübeli, güngörmüş yaşlı ve çok bilen kadını ve anayı nitelendirmek için kullandığı diğer bir söz ise “*karı*” idi. Bunu Dede Korkut Kitabı’nda ana-babayı yüceltmek için sık sık “*karı-koca-babam*” tabirinden anlamak mümkündür. Gördüğü gibi karılık tanımlaması, ananın yalnızca yaşlı olduğunu göstermek için söylenmiyordu³⁹. Eski Türk toplumun-

³⁴ İbn Fazlan Seyahatnâmesi, s. 31.

³⁵ Coşkun Üçok, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Başnur Matbaası, Ankara 1966, s. 21.

³⁶ A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı*, s. 67.

³⁷ Halil Çin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988, s. 28; Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 262-261; Necdet Sevinç, *a.g.e.*, s. 69-70.

³⁸ Kaşgarlı Mahmud, *a.g.e.*, C. I, s. 93; *aynı eser*, C. III, s. 210.

³⁹ Ali Güler, “a.g.m”, s. 54-55; Kaşgarlı Mahmud, *a.g.e.*, C. I, s. 93, C. III, s. 210; Halife Altay, *Anayurttan Anadolu’ya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 105.

da, kadına verilen değerden dolayı “*karı-koca*” tabirinde kadın önce, ana-ya verilen değerden dolayı da “*ana-baba*”, tabirinde ana önce söylenirdi. Böyle bir önceliği “*annenin öğüdünü al, babanın da sözünü dinle*” deyişinde görmek mümkündür. Ana terbiyesi, Türklerde ayrı bir önem ve değer taşıyordu. Türk düşüncesinde “*ana hakkı, Tanrı hakkı*” ile birlikte anılırdı. Dede Korkut’ta “*anaya el kalkmaz ve söz söylenmez. Çünkü ana hakkı yanında Tanrı hakkı vardı*”⁴⁰ ifadeleri sıkça geçmektedir.

M.S. VII. yüzyılda dikilen Orhun kitabelerinde Türk kadınından saygı ile bahsedilirken diğer toplumlardan tamamıyla farklı olarak, erkek ve kız çocuk arasında ayırım yapılmaz, hatta bazen kız evlatlar çok üstün tutulurdu. Zira Eski Türklerde bir kız evladın dünyaya gelişi yukarıda bahsettiğimiz toplumlarda olduğu gibi mutsuz bir olay ya da utanılacak bir durum olarak görülmezdi. Aksine bazı kadınlar kendilerine bir kız evlat vermesi için Tanrıya yalvarmalarını Oğuz Hanlarından dilerlerdi⁴¹. Bu husus, Dede Korkut Kitabı’nın, Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek destanında “*Bay Bican Beg (Piçen) dahi yerinde uru-durdu, aydur: Begler, menüm dahi hakuma bir dua eyle kim Allah-u Taâlâ mana da bir kız vere, dedi. Kalın Oğuz beyleri el kaldurdular, dua eylediler. Allah-u Taâlâ sana da bir kız vere, didiler*”⁴² ifadeleriyle ortaya konulmaktadır.

Eski Türk toplumunda kız çocukları, keçe yapma, yemek pişirme yanında, tıpkı erkek çocuğu gibi yetiştirilirdi. Kızlar kendileriyle evlenmek isteyen erkeklerle düello eder ve yendikleriyle evlenmezlerdi. Bu husus Dede Korkut kitabındaki Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı’nda şöyle anlatılır:

“Banı Çiçek der; Bre kızlar, bu yiğit ne yiğittir? Kızlar de; vallah Sultanim, bu yiğit yüzü örtülü güzel yiğittir. Beyoğlu Bey imiş dediler. Banı Çiçek der; Hey! Hey! Dadılar babam bana ben seni yüzü örtülü Beyrek’e vermişim derdi. Olmaya ki bu ola, bre çağırın haberleşeyim, dedi. Çağırdılar Beyrek geldi. Banı Çiçek yaşmanlandı haber sordu, der; Yiğit gelişin nerden? Beyrek der; iç Oğuz’dan. İç Oğuz’dan kimin nesisin? Dedi; Pay Püre oğlu Bamsı Beyrek dedikleri benim dedi. Beyrek dedi. Kız der; Peki ya ne yapmaya geldin yiğit? Dedi. Beyrek der; Pay Piçen Beyin bir kızı varmış, onu görmeye geldim dedi. Kız der; O öyle insan değildir ki, sana göründün dedi. Amma ben Banı Çiçeğin dadısıyım, gel şimdi seninle ava çikalım, eğer senin atı benimkini geçerse onun atını da geçersin, hem seninle ok atalım, beni geçersen onu da geçersin ve hem seninle güreşelim, beni yenersen onu da yenersin dedi. Beyrek der; pekâlâ şimdi atlanalım. İkisi de

⁴⁰ Orhan Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 24, 139; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 107.

⁴¹ Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 250; Necdet Sevinç, *a.g.e.*, s. 27-28.

⁴² Orhan Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 31-32; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, I, s. 116-117.

atlandılar, meydana çıktılar. At teptiler, Beyreğin atı, kızın atını geçti. Ok attılar Beyrek, kızın okunu geride bıraktı. Kız der; bre yiğit benim atımı kimsenin geçtiği yok, şimdi gel seninle güreş tutalım, dedi. Hemen Beyrek attan indi, kavuştular, iki pehlivan olup birbirlerine sarmaştılar. Beyrek bunaldı, der; bu kıza yenilecek olursam kudretli oğuz içinde başımı kakınç, yüzüme dokunç ederler. Dedi. Gayrete geldi, kavradı kızı sarmaya aldı, memesinden tuttu, kız kaçmaya çalıştı. Bu sefer Beyrek kızın ince beline girdi, sarma taktı, arkası üzerinde yere yıktı. Kız der; Yiğit Pay Piçe'nin kızı Banı Çiçek benim dedi. Beyrek üç öptü, bir dişledi, düğün kutlu olsun han kız diye parmağından altın yüzüğü çıkardı, kızın parmağına geçirdi. Aramızda bu nişan olsun han kızı dedi: Mademki böyle oldu, hemen şimdileri atılmak gerek, Beyoğlu dedi. Beyek'te ne olacak Hanım, baş üzere dedi.”⁴³

Bu da, eski Türk toplumunda, kızların evleneceği genci seçme hürriyeti bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca bu gelenek, kızların erkekler gibi iyi ata binmek, ot atmak, kılıç-kalkan kullanmak üzere yetiştirildiklerinin ve erkekler gibi dövüştüklerinin yani her alanda erkeklerle denk olduklarını bize ispat etmektedir⁴⁴.

Türk destanlarında, efsanelerinde, hikâyelerinde Türklerin kadına verdikleri değer hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bu destanlarda kadın, evin orta direği, erkeğin can yoldaşı ve hepsinden önemlisi mukaddes Türk çocuklarının annesi olmak gibi fevkalade üstün meziyetinde ve hatta Türk ırkını yegâne bereket kaynağı olduğundan benzersiz bir şeref ve itibar doruğuna yükselmiştir. Destanlardaki Türk muhayyilesinde kadın, çoğu zaman insan değil, karanlıkları aydınlatan bir ışık manzumesi, erişilmesi ve beş duyu ile kavranması mümkün olmayan bir nur huzmesi, iyiliği ve yiğitliği telkin eden bir melektir. Öyle ki, Türk destanlarında büyük kahramanlar, büyük kahramanların anneleri, kadınları çoğu zaman ışık veya nur görüntüsündeki bir kadından doğmuştur⁴⁵. Bu husus Oğuz Kağan Destanı'nda şöyle anlatılmaktadır:

“Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki: O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Başında (alnında) ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık (kutup yıldızı) gibi idi. Kız öyle

⁴³ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 60-62; Metnin aslı için bkz., Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, C. I, s. 123-124; Orhan Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 35-36.

⁴⁴ İbrahim Agah Çubukçu, *Türk-İslam Kültürü Üzerine Araştırmalar ve Görüşler*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 51; Necdet Sevinç, *a.g.e.*, s. 37.

⁴⁵ Abdülkadir İnan, *Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın, Makaleler ve İncelemeler I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 276-277; Necdet Sevinç, *a.g.e.*, s. 9-12.

güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyordu. Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti; sevdi aldı⁴⁶. Bu muhakkak ki ona Tanrı'nın bir hediyesiydi.⁴⁷

Destanda geçen kadının, Tanrı'nın bir hediyesi olarak vasıflanmasının, Türklerin sosyal hayatına, diğer kadınlara Tanrı'nın emaneti gözleriyle bakılması şeklinde yansıdığı ortaya çıkmaktadır.

Yaradılış destanında Tanrı'ya yaratma ilhamı veren ilk ana, ışıktan bir kadın hayalindedir ve Tanrı'nın yalnız Ak Ana'nın yaşaması için yarattığı gökyüzünün yedinci katında fevkalade aydınlık bir ışık âlemidir. Yani Türk kadınına mutlak bir kutsallık verilmiş, o, bir namus ve şeref abidesi olarak düşünülmüştür. Türk telakkisine göre (alma, kabul etme), Hakan ile Hatun Gök ile Yerin evlatlarıydı. Güneş Ana ile Ay Ata, gökyüzünün temsilcileri idi. Hakanın mümessili olan Ay Ata, gökyüzünü altıncı katında, hatunu sembolü olan Gün Ana ise daha üstte, gökyüzünün yedinci katında idi. Bu durum Hatun'un Hakandan daha muhterem kabul edildiğini gösterdiği gibi aynı zaman da kadının erkekten daha saygının olduğunu da özetlemektedir. Kadına verilen değer, kadının sosyal mevkii ve itibarı böylesine yüksek ve göğün yedinci katı gibi erişilmez olunca, onun dövülmesi, itilmesi, horlanması tahkim edilmesi de elbette söz konusu olamazdı. Ayrıca, Türk destanlarında, sosyal hayatta kadın ve erkek iç içe olmasına rağmen, diğer toplumların destanlarında olduğu gibi, kadınlara ilgili gayri ahlaki hiçbir husus konu edinilmemiştir⁴⁸.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere, eski Türk toplumunda, niza ve ırza tecavüzün en ağır bir şekilde cezalandırılması, gerek erkek, gerekse kadın için namusun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Türk geleneğinde, at ve silahla birlikte, kadın da kutsal sayılmıştır⁴⁹. Kendi hanımını kutsal kabul eden bir Türk'ün, diğer Türklerin kutsalına saygıda kusur işlememesi, toplumda huzurun sağlanmasına önemli katkı sağladığı ortadadır. Bu iffet ve kutsal anlayışı toplum içinde kadının rahat hareket etmesini ve sosyal hayatın bir parçası olmasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Türk kadını, erkeğiyle birlikte şölen, ziyafet, düğün, devlet idaresi hatta vatan müdafaası başta olmak üzere tüm sosyal faaliyetlere katılıyordu.

İslam dininin kabul edilmesinden önceki göçebelik devresinde Türk kadını, devrinin erkek tipine yaklaşıyor. Çin kaynakları, Türklerin kadın

⁴⁶ *Oğuz Kağan Destanı*, (W. Bank ve G.R. Rahmeti'nin Oğuz Kağan Destanı, İstanbul 1936 adlı eserinden alınmıştır) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 3-4.

⁴⁷ Erol Güngör, *Tarihçe Türkler*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995, s. 18.

⁴⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, s. 82-83, 87; Ziya Gökalp, *Türkleşmek-İslâmlaşmak-Muasırlaşmak*, Türk Kültürü Yayınları, İstanbul 1974, s. 93; Ziya Gökalp, *Türk Devleti'nin Tekâmülü*, s. 59; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 146-147; Necdet Sevinç, *a.g.e.*, s. 16, 24-25.

⁴⁹ İbrahim Agah Çubukçu, *Türk-İslam Kültürü Üzerine Araştırmalar ve Görüşler*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 51.

erkek beraber çalıştıkları, birlikte bayramları kutladıklarını, toylara, düğünlere ve yaslara katıldıklarını bildirmektedir. Diğer taraftan, Yakut Türkleri Ayzıt için düzenledikleri yaz törenlerinde, Şaman dokuz genç kız ve delikanlı ile ayin düzenlerdi. Buradan eski Türk toplumunda, kadınların her yerde erkeklerle beraber bulunduğu ve kaç-göç bulunmadığını göstermektedir.

Kadın, toplum içerisinde saygın bir yere sahip olmakla beraber, önceden bahsettiğimiz gibi, erkek gibi ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve hatta düşmanla savaşır. Dahası Göktürk devletinde, 8-12 kişilik birliklerin oluşturulması için yapılan Alplik ant törenine kadınlarında katıldığı kaynaklarda geçmektedir. Bu nedendir ki eski Türk toplum ve siyasi hayatında kadın, devletin idari yapısı içerisinde müstesna bir yere sahiptir⁵⁰.

Eski Türk toplumunda, kadın-erkek ayrımı yapılmadığından, genel olarak kadın erkeğin tamamlayıcısı olarak görüldüğünden, Hakan devlet işlerinde hanımı olmadan hiçbir iş yapılmazdı. Hükümdar emirnameleri yalnız "*Hakan buyuruyor ki*" ifadesiyle başlamışsa, kabul edilmezdi. Emirnamelerin kabul edilebilmesi için Hatun'un da isminin geçmesi gerekirdi. Yabancı devletlerin elçileri yalnız Hakanın huzurun çıkmazlardı, elçilerin kabulü sırasında Hatun da Hakan ile beraber olması gerekirdi. Kabul törenlerinde, ziyafetlerde, şöenlerde, Hatun Hakan'ın solunda oturur, siyasi-idari konulardaki görüşmeleri dinler, fikrini beyan eder, hatta Harp Meclislerine bile katılırdı. Eski Türk toplumlarında devlet başkanlığı hizmetini bile erkeğin tekelinde olmadığını, devlet yönetiminin karı-koca "*Hatun-Hakan*" ekibinin ortak sorumluluğu ile yürütüldüğü ifade edilirdi. "*Yasa*" mahiyetindeki "*Emirnameler*" her ikisince imzalanırdı⁵¹.

Hükümdar törenle unvanını alırken, zevcesinin veya Hatun olmak üzere saraya gelen gelinin törenle aldığı "*Katun*" (Hatun) unvanı da Hunlardan itibaren uygulanmıştır. Kağan ve Katun tabirlerinin önce Türk asıdan olmayan siyasi teşekküllerde görünmesi, yüksek Tanhu ve Yen-Shih unvanlarının Hun Hükümdar ailesi tarafından kullanıldığı asırlarda başkalarının 3. veya 4. rütbeleri gösteren Kağan ve Katun kelimelerini kullanabilmelerinden ileri gelmektedir. V. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra bilhassa Juan-Juan hâkimiyeti devrinde ve Ak-Hunlarda Tanhu ve Yen-Shih'in yerini Kağan ve Katun almıştır⁵². Türk devletlerinde ha-

⁵⁰ Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalacı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 128-131; Emel Doğramacı, *a.g.e.*, s. 3.

⁵¹ Ziya Gökalp, *Türk Devletinin Tekamülü*, s. 59; Burhan Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 15; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 144-145; Bahaettin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 62.

⁵² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, s. 58-59; Bahaettin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 674.

tunlar söz sahibi (hatunluk hukuku) idiler. Aralarında devlet siyasetine yön verenler, devlet reisliği yapanlar ve hükümdar olmadığı zamanlarda vekâleten devleti idare edenler vardır⁵³. M.Ö. 585 ve 726 yıllarında Çin elçiliğinin kabulünde Göktürk Hatunları hazır bulunmuşlardır. Ayrıca sarayları ve buyrukları bulunan Hatunlar umumiyetle Devlet meclisine katılırlar, bazen elçileri ayrıca kabul ederlerdi. Hatunlar gelecek Hakanların anneleri olma sebebiyle ilk zevce ve asil yani Türk olmalarına dikkat ederlerdi. Eski Türk kağanlarında da akınların çok uzun sürmesi nedeniyle Hatunlar da kağan ile birlikte gidiyorlardı. Pingçeng kuşatmasında Mete'nin eşi, Ulu Hatunun da yanındaydı. Çin imparatorunun serbest bırakılmasını da o sağlamıştı. Hatunların otağları bir tek otağdan değil, birçok Hatun otağının kampı veya kaynağı şeklinde oluşuyordu⁵⁴.

Orhun Yazıtları'nda geçen;

“türük bodunug atı küsi yok bolmasun tiyin kangım kaganıg ögüm katunug kötürmiş tengri il birigme tengri türük bodun atı yok bolmasun tiyin özümün ol tengri kagan olurtdı eriç: Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağan ve annem katunu yüceltmış olan Tanrı, devlet veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı tahta oturttu” (KT D 25-26)

ve

“umay teg ögüm katun kutınça inim köl tigin er at boltı altı yigirmi yaşındga eçim kagan ilin törüsinança kazgantu: ... (Köl Tigin) Umay'a benzeyen annem Hatun'un kutu sayesinde erkeklik/yiğitlik adını elde etti. (Henüz) on altı yaşında (iken) amcam kağanın devleti için şöyle başarılar kazandı” (KT D 31)⁵⁵

ifadeler, Eski Türklerde kadının siyasi ve sosyal konumunun ne kadar ileri olduğunu göstermektedir. Zira yazıtlarda Tanrı'nın, Türk milletinin yok olmaması için baba ile birlikte annenin birlikte yükseltildiği ve annenin kutu sayesinde hakanın tahta geçtiği net olarak ifade edilmektedir.

M.S. VII. yüzyılda, Uygur hakani, Pusa (Alp İlteber), savaşmaya çıktığında, annesi Uluğ Hatun, devlet idaresinde söz sahibi idi. Bu manada o, ihtilaflara ve davalara bakıyor, kanunlara tecavüz edenleri şiddetle fakat adaletle cezalandırıyordu. Böylece Uygurlar arasında iç nizam kurulmuş oluyordu. Yine Uygur kağanlardan Böğü Kağan, Çin'e hücum ettiği bir seferinde Hatun da bizzat katılmıştı⁵⁶. Bu gelenek, Cengiz Han devleti ve

⁵³ Osman Turan, *Türk Değil Terken*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1994, s. 67-68.

⁵⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş-I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 42.

⁵⁵ Cengiz Alyılmaz, *a.g.e.*, s. 11; Ayrıca bkz., Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 27, 31, 33, 53; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 13, 21, 37, 43.

⁵⁶ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, C. I, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980, s. 204-205.

Hıta devletinde de görülmektedir⁵⁷. Bazı durumlarda, Hatunlar gerektiğinde, devlet idaresini tek başlarına da yönetiyorlardı. Arap istilas sırasında da, oğlu Tuğ-Şad küçük olduğu için, anası Hatun, on beş yıl Bu-hara hükümdarı olarak tahtta kalmıştır. Bu süre içinde savaflara katılmış ve çeşitli barış anlaşmaları imzalamıştır⁵⁸.

Türklerde, din adamlığından ziyade, genel olarak hastaları tedavi, yağmur yağdırma ve gelecekte haber verme gibi sihirsel işlerle uğraşan Kamlar (Şamanlar) arasında kadın kamlarda bulunmaktadır⁵⁹. Hatta Si-birya'daki en güçlü Şamanın ateşi koruyan ve *Utkan* unvanı verilen kadın olduğu rivayet edilmektedir⁶⁰. Bu da eski Türk toplumunda kadının sosyal hayatın bütün unsurları içerisinde yer aldığını göstermektedir.

İslamiyet öncesi Türk kadınının, kendi dönemi toplumsal hayatta erkeklerle eşit olduğu söylenebilir. Türklerde, diğer toplumlarla mukayese edilmeyecek derecede sağlam bir iffet ve namus anlayışı vardı. Bu iffet ve namus anlayışının onların sadece örf ve adetlerinden doğan sosyal bir ahlaktan ziyade, birçok destanda görüldüğü gibi, Gök (ulu) Tanrı inancına dayalı dini ve milli bir ahlaktır. Bu ahlak sayesinde eski Türk toplumunda kadın, sosyal hayatın her alanında erkekle birlikte yer almış ve statü bakımından erkeğe eşit olmuştur.

Kaynakçalar

Alalu, Suzan-Arditi, Klara-Asayan, Eda vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Yayınları, İstanbul 2001.

Altay, Halife, *Anayurttan Anadolu'ya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 105.

Alyılmaz, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Kurmay Yayınları, Ankara 2005.

Ataman, Sadi Yaren, *Eski Türk Düşünleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayını, Konya 2005.

Bayat, Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.

⁵⁷ Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 176, 444-445.

⁵⁸ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mevkuresi*, I, s. 205.

⁵⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 24-25; Osman Turan, *a.g.e.*, s. 127; Harun Güngör-Ünver Günay, *a.g.e.*, s. 20; Şaban Kuzgun, *a.g.e.*, Erol Güngör, *a.g.e.*, s. 61; Harun Güngör, *a.g.e.*, s. 21; Muzaffer Sencer, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s. 52-53.

⁶⁰ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 110-111; Harun Güngör, "Türk Âlevî-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri", *Millî Bütünlüğümüzün Kaynakları: Asya'dan Anadolu'ya Taşmanlar*, Editör: Şemnem Ercebeci, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 1-5; Murat Uraz, *Türk Mitolojisi*, Mitolojya Yayınları, İstanbul 1992, s. 207.

- Baykara, Tuncer, *Türk Adının Anlamı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- Clothey, Fred W., *Religion in India A Historical Introduction*, Routledge Taylor & Francis Group London and New York 2006.
- Çin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988.
- Çubukçu, İbrahim Agah, *Türk-İslam Kültürü Üzerine Araştırmalar ve Görüşler*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.
- Demir, Ömer-Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Konya 1997.
- Doğramacı, Emel, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1992.
- Erbaş, Ali, *Hristiyanlık*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2006.
- Eröz, Mehmet, *Türk Ailesi*, Devlet Kitapları Yayınları, İstanbul 1997.
- Eser, Altan, *Sosyoloji*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.
- Esin, Emel, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalacı Yayınevi, İstanbul 2001.
- Ficher, Josep, *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, Toplum Yayınları, Konya, Tarihsiz.
- Gökalp, Ziya, *Türk Devletinin Tekâmülü*, Ülkü Ocakları Yayınları, Ankara 1976.
- Gökalp, Ziya, *Türk Uygarlığı Tarihi*, Hazırlayan: Yusuf Çotuksöken, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları* (Günümüz Türkçesiyle), Haz. Mahir Ünlü-Yusuf Çotuksöken, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1978.
- Gökalp, Ziya, *Türkleşmek-İslâmlaşmak-Muasırlaşmak*, Türk Kültürü Yayınları, İstanbul 1974.
- Göksel, Burhan, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.
- Güler, Ali, “Türklerde Aile ve Unsurları (Başlangıçtan XII. Yüzyıla Kadar)”, *Türk Ailesi*, Editör: Alev Kâhya Birgül, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1998.
- Günay, Unver-Güngör, Harun, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2007.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Konya 1998.

- Güngör, Erol, *Tarihte Türkler*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995, s. 18.
- Güngör, Harun, "Türk-Âlevî-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri", *Millî Bütünlüğümüzün Kaynakları: Asya'dan Anadolu'ya Taşınanlar*, Editör: Şemnem Ercebeci, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Güngör, Harun, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 1998.
- Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999.
- İnan, Abdülkadir, "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın", *Makaleler ve İncelemeler I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- J. Stratton Hawley and Yasudha Naraynan, "Introduction", *The Life of Hinduism*, University of California Pres Los Angeles California 2006.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987.
- Kaya, Korhan, *Hint Mitoloji Sözlüğü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.
- Kılıç, Sami, "Elazığ'da Yaşayan Süryanilerde Düğünle İlgili İnanışlar ve Uygulamalar", *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, Temmuz 2003.
- Kılıç, Sami, *İlahî Dinlerde Yiyecek ve İçecekler*, Massmedia Yayıncılık, Elazığ 2007.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri*, II. Kitap, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Kızılcıkelik, Sezgin, *Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi, Ankara 1994.
- Koçer, Hasan Ali, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", *A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, Ankara 1972.
- Kurat, Akdes Nimet, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992.
- Kuzgun, Şaban, *Dinler Tarihi Dersleri I*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993.
- Mahmud, Kaşgarlı, *Divanü Lûgat-it-Türk I*, Çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- Oğuz Kağan Destanı*, (W. Bank ve G.R. Rahmeti'nin Oğuz Kağan Destanı, İstanbul 1936 adlı eserinden alınmıştır) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- Ögel, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- Ögel, Bahaeddin, *İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş-I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- Özen, Adem, *Yahudilikte İbadet, Ayışığı* Kitapları Yayınları, İstanbul 2001.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002.
- Selçuk, Ali, *Tahtacılar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004.
- Sencer, Muzaffer, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999.
- Sevinç, Necdet, *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.
- Suğur, Serap-Deminağ, Emine v.d., *Toplumsal Yaşamda Kadın*, Ed. Gürsel Yatkıl Oğuz, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2006.
- Şelebi, Ahmet, *Mukarenetü'l Edyan, Edyânu'l Hindi'l Küprâ*, C. IV, Mektebetü'l Nahdeti'l Misriyye, Kahire 2000.
- Tan, E. Mine, *Toplumbilimine Giriş*, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.
- Tekin, Talât, *Orhun Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Tezcan, Mahmut, *Sosyolojiye Giriş*, Feryal Matbaası, Ankara 1995.
- Togan, A. Zeki Velidî, *Oğuz Destanı*, Enderun Yayınları, İstanbul 1982.
- Togan, A. Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- Topaloğlu, Bekir, *İslâm'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1990.
- Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Bereşit*, 1. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2002.
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, C. I, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980.
- Turan, Osman, *Türk Değil Terken*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1994.
- Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997.
- Uraz, Murat, *Türk Mitolojisi*, Mitologya Yayınları, İstanbul 1992.
- Üçok, Coşkun, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Başnur Matbaası, Ankara 1966.
- Vaux, Ronald de, *Yahudilikte Aile*, Çev. Ahmet Güç, Arasta Yayınları, Bursa 2003.
- Yitik, Ali İhsan, *Hint Dinleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2005.
- Yörükân, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.